

УДК 338.1(477):330.341.1/4

Крикун О.О.*кандидат економічних наук, доцент
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна***ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО І ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ****EVALUATION OF ECONOMIC AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF
UKRAINE AND WAYS TO PROMOTE POSITIVE CHANGES IN THE ECONOMY****АНОТАЦІЯ**

У статті розкрито проблеми економічного та інноваційного розвитку України та вказано на показники Європейського інноваційного табло, які відображають різноманітні аспекти інноваційного розвитку. Запропоновано оціночні заходи щодо реалізації стратегії національної модернізації з позицій створення ефективної інноваційної системи.

Ключові слова: оцінка, індекси конкурентоспроможності, індекси інноваційного розвитку, заходи.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты проблемы экономического и инновационного развития Украины и указано на показатели Европейского инновационного табло, которые отображают разнообразные аспекты инновационного развития. Предложены оценочные мероприятия относительно реализации стратегии национальной модернизации с позиций создания эффективной инновационной системы.

Ключевые слова: оценка, индексы конкурентоспособности, индексы инновационного развития, мероприятия.

ANNOTATION

The article deals with the problems of economic and innovative development of Ukraine and indicates the performance of the European innovation scoreboard, which reflects the various aspects of innovation development. The paper suggests evaluation activities regarding the implementation of the national strategy for modernization from the standpoint of creating an effective innovation system.

Keywords: estimation; indexes of competitiveness; indexes of innovative development; measures.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Україна переживає глибоку соціально-економічну катастрофу, пов'язану із втратою єдиної загальнолюдської перспективи внаслідок загострення політичних, економічних та соціальних проблем у глобальному масштабі. Це обумовило потребу фундаментальних досліджень характеру економічних відносин в умовах глобалізації, у результаті чого об'єктивно виникла парадигма суспільства інноваційного розвитку, в основі якого покладено Стратегію сталого розвитку, яка передбачає здійснення низки реформ.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми оцінки економічного і інноваційного розвитку України завжди були у колі особливої уваги вчених-економістів, а саме: А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, В.І. Громека, В.О. Гусева, С.М. Ілляшенко, А. Кінаха, П.П. Микитюка, В.П. Семиноженко, В.П. Соловйова, І.Ю. Єгорова та інших.

Разом з тим наявні дослідження недостатньої уваги приділяють питанням оцінки інно-

ваційного розвитку та розкриттю проблем, як адаптуватися до швидких і неминучих змін. Саме цього бракує у ході підготовки і проведення в Україні радикальної адміністративної реформи. У цьому сенсі необхідним є суттєве поглиблення досліджень проблеми, які стримують інноваційний процес і обмежують тим самим адаптацію до конкурентних умов, які формуються у глобальному світі.

Метою статті є конкретизація проблем економічного і інноваційного розвитку України в умовах глобалізації та визначення оцінюючих показників Європейського інноваційного табло, що відображають різноманітні аспекти інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вже давно не потрібні докази прямої кореляції між інноваційним розвитком території та їх соціально-економічним успіхом, а саме: економічним зростанням, зростанням конкурентоспроможності, зростанням підприємницької активності та добробуту населення тощо. Тому формування ефективної інноваційної системи як механізму, що дозволяє безперервно впровадити інновації, є одним із пріоритетних завдань багатьох держав. Але, на жаль, показники соціально-економічного розвитку України і державна політика, що реалізується, не відповідають вказаним тенденціям, що у свою чергу, призводить до негативних наслідків в економіці і зниження рівня життя населення. Дані національної статистики в сукупності з оцінками міжнародних рейтингових агентств і дослідницьких організацій підтверджують, що глобальний індекс конкурентоспроможності України в рейтингу інших країн має таке місце (таблиця 1):

За даними останнього звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012–2013 рр., Україна серед 144 країн посіла 73-є місце проти 82-го у 2011–2012 рр. Провідні позиції займають Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія, які складають трійку лідерів [1].

Високоосвічене населення, значна ємність ринку є хорошою основою для подальшого економічного зростання. Але з іншого боку, незважаючи на проведені в Україні економічні реформи, залишаються слабкою система інсти-

Таблиця 1
Глобальний індекс конкурентоспроможності
України в загальному рейтингу та рівні
інноваційного розвитку [1]

Період	Загальний рейтинг	Рівень інноваційного розвитку
2010–2011 рр.	89-те місце в рейтингу / 139 країн	63-те місце / 139 країн
2011–2012 рр.	82-ге місце в рейтингу / 142 країн	93-те місце / 142 країн
2012–2013 рр.	73-те місце в рейтингу / 144 країн	71-ше місце / 144 країн

туцій (132-ге місце) та неефективним ринок товарів і послуг (117-ге місце). Пріоритетним напрямом також має стати стабілізація фінансового сектора України (114-ге місце) та підвищення рівня розвитку бізнесу (91-ше місце) [1].

Серед основних невикористаних можливостей особливу увагу слід приділити підіндексам «Інновації» та «Технологічна готовність». Рейтинг України за підіндексом «Інновації» у 2012–2013 рр. відповідає 71-му місцю. Найбільший вплив на підвищення значення цього рейтингу у 2012–2013 рр. порівняно з попереднім періодом мала зміна таких його складових, як: якість науково-дослідних інститутів (+8 позицій), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (+15 позицій), наявність вчених та інженерів (+26 позицій), кількість патентів, отриманих у США на 1 млн населення (+20 позицій) [1].

За показником «інноваційна спроможність» Україна змістилася вниз на 16 позицій, оскільки вітчизняні підприємства більшою мірою використовують іноземні технології шляхом отримання ліцензій, ніж власні розробки та дослідження [1].

Рейтинг України за підіндексом «Технологічна готовність» у 2012–2013 рр. підвищився до 81-го місця проти 82-го у 2011–2012 рр. Варто відзначити, що у 2012–2013 рр. майже всі показники підіндексу покращилися. Зокрема, такі: «рівень освоєння технологій» (+2 позиції), «іноземні інвестиції та трансфер техно-

логій» (+15 позицій), «інтернет-користувачі» (+4 позиції) [1].

Підсумки дослідження інвестиційного та інноваційного розвитку України останніх років свідчать про підвищення ролі цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на підтримку цілісності інноваційного процесу – від наукової розробки до інвестування масового виробництва. Це сприяло покращенню місця України у міжнародних рейтингах.

Взагалі інноваційний потенціал оцінюється відносно високо, слабкими залишаються позиції за такими категоріями: витрати підприємств на наукові і дослідницькі роботи; співпраця між університетами і промисловістю в дослідницькій сфері; державні закупівлі високотехнологічної продукції; патенти на винаходи, інноваційна активність підприємств, що все це підтверджується даними Державного комітету статистики України.

Ефективність та прибутковість інноваційної діяльності можна проаналізувати за допомогою наступних показників, що відбивають результати створеного інноваційного потенціалу в Україні за 2000–2013 рр. (таблиця 2).

За 2013 рік в Україні кількість промислових підприємств, які займаються інноваційною діяльністю (табл. 2) зменшилася з 1758 до 1715 одиниць. Великий спад спостерігається у 2005 р. і до 2011 р. Перш за все це пов'язано економічною кризою, тому що інноваційна діяльність передбачає великі фінансові витрати та тривалий час окупності витрат. Варто відзначити, що на даний момент на більшості промислових підприємств спостерігається недозавантаження виробничих потужностей, а отже, в основному недовикористання їхнього виробничого потенціалу. Так, питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації у 2000 р. склала 14,8%, а у 2005 р. даний показник зменшився до 8,2%, у 2013 році ситуація стабілізувалася і показник знову зріс до 13,6%.

Показник впровадження нових технологічних процесів на промислових підприємствах у 2011 р. досягав самих високих значень – 2510 процесів, але у 2013 р. – 1576 процесів, що на

Таблиця 2
Показники інноваційного потенціалу України у 2000–2013 рр. [2; 3; 4]

Роки	Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од.	Питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів на промислових підприємствах, процесів	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найм.	Загальна сума витрат підприємств, що займалися інноваціями, млн. грн.	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.
2000	1491	14,8	1403	15323	1760,1	12148,3
2005	810	8,2	1808	3152	3059,8	24995,4
2010	1217	11,5	2043	2408	11994,2	33697,6
2011	1679	12,8	2510	3238	7949,9	42386,7
2012	1758	13,6	2188	3403	8045,5	36157,7
2013	1715	13,6	1576	3138	14333,9	35862,7

934 процесів менше, ніж у 2011 р. Причинами зменшення виступають: зниження рівня інноваційної активності; низька мотивація щодо інноваційної діяльності, значна кількість нинішніх промислових підприємств не мають сучасного високотехнологічного та наукового забезпечення; зменшується кількість наукових організацій, які займаються технічним розвитком, а також організацій конструкторського та заводського секторів. Українська інноваційна сфера залишається не досить привабливою як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів.

Дані таблиці 2 також вказують на зростання витрат інноваційно-активних підприємств. Незважаючи на те, що частка інноваційних підприємств періодами скорочувалась, їх витрати продовжували зростати. У 2013 р. загальна сума витрат підприємств, що займалися інноваціями, склала 14333,9 млн грн, що на 6288,4 млн грн більше, ніж у 2012 р. (8045,5 млн грн).

Обсяг реалізованої інноваційної продукції не великими обсягами має тенденцію збільшення, так у 2000 р. становив 12148,3 млн грн, у 2005 р. – 24995,4 млн грн. Високим показником є 2011 рік – 42386722,5 тис. грн, але у 2013 р.

цей показник має тенденцію скорочення до 35862,7 млн грн. Такими причинами є втрата своїх споживачів, а через високу інфляцію та нестабільність в країні інвестори вважають не прибутковим підтримувати українські проекти та закуповувати інноваційну продукцію. Також існують труднощі з оформленням документації для збуту інноваційної продукції на зовнішні ринки, високі ставки оподаткування та втрати при кредитуванні і ін. Тож результати дослідження вказують на незначні показники інноваційного розвитку України, що потребує поліпшення політично-економічної ситуації, законодавчого захисту прав винахідників на інтелектуальну власність, створення широкої мережі спеціалізованих державних служб з стимулювання інноваційної діяльності (фінансова, інформаційна підтримка, допомога в патентуванні і впровадженні) тощо.

Основа інноваційного потенціалу підприємства складають кадри і матеріально-технічні складові, а також наявність науково-технічної і інтелектуальної власності. Велике значення має кадровий склад науково-технічної діяльності в Україні і за останні двадцять три роки він дуже змінився.

Таблиця 3

Кадровий склад науково-технічної діяльності в Україні, (тис. осіб) [2; 3; 4]

Показники	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Працівники основної діяльності	449,8	293,1	188,0	170,6	141,1	134,7	129,9	123,2
Кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи	313,1	179,8	120,8	105,5	89,6	85,0	82,0	77,9
з них мають вчений ступінь доктори наук	3,2	4,1	4,1	4,2	4,5	4,4	4,5	4,5
Кандидати наук	29,3	22,9	17,9	17,0	17,0	16,1	15,9	15,9
Кількість працівників, що виконують науково-технічні роботи за сумісництвом	36,0	41,7	53,9	68,5	69,4	68,2	61,1	57,1
з них мають вчений ступінь Доктори наук	2,9	4,2	5,5	6,9	7,5	7,3	6,7	6,6
Кандидати наук	21,1	18,6	23,3	25,7	29,7	20,1	26,1	25,3

Проаналізувавши показники таблиці 3, необхідно відзначити, по-перше, більш ніж для 70% усіх докторів і кандидатів наук України науково-технічна діяльність виступає основним місцем роботи; по-друге, кількість кандидатів наук перевищує чисельність докторів в 6-7 разів, що пов'язано з жорсткішими вимогами отримання вченого ступеня – доктора наук; у третій, за період 1990–2013 рр. кількість працівників основної діяльності зменшилася на 326,6 тис. чоловік (на 72,6% порівняно з 1990 р.), на що впливає низька заробітна плата співробітників наукової діяльності, тому багато кандидатів і докторів наук вимушені додатково працювати на інших підприємствах або в декількох інноваційних центрах, навчальних установах; по-четверте, тенденція зміни кількості працівників-сумісників в науково-технічній сфері має форму синусоїди з максимальним значенням в 2010 р. (69,4 тис. осіб), при цьому починаючи з 2011 року простежується стадія спаду, що пов'язано з відсутністю перспектив розвитку науково-інноваційної діяльності,

низький рівень оновлення матеріально-технічної бази науки, відсутність належного інформаційного забезпечення науково-технічної діяльності, падіння престижу і відсутність мотивації до наукової праці через невисоку його оплату, ускладненням процесу отримання вченого ступеня, завищенням вимог до співробітників науково-інноваційних центрів, перенасиченість працівників науково-технічної сфери.

Особливо важливою є наявність кадрів фахівців і учених, які забезпечують інноваційний процес новими знаннями, ідеями, винаходами, ноу-хау, новими технологіями. Саме цій складовій інноваційного потенціалу має приділятися головна увага в стратегії її підтримки, розвитку і перебудови. Передусім виникає потреба в нових знаннях, винаходах, технологіях, ядром яких є фундаментальні дослідження і розробки, користь яких виявляється не лише в тому, що фундаментальні знання ведуть до зниження витрат на прикладні дослідження в результаті зменшення кількості проб і помилок, але і в накопиченні цінних ідей, які можуть викорис-

товуватися у довгостроковій перспективі для розробки інновацій.

Головна системна проблема інноваційного розвитку України полягає в тому, що результативність, якість функціонування і структура креативної частини національної інноваційної системи – сектора досліджень і розробок, освіти, винахідництва – не повною мірою відповідають потенційним потребам інтенсивного розвитку економіки [5].

З метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі 12 січня 2015 року Указом Президента України схвалено «Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»» [6], яка передбачає здійснення низки реформ за такими векторами: розвитку; безпеки; відповідальності; гордості. Передбачено Стратегією сходження України на наступний, більш високий етап інноваційного розвитку, потребує реалізації єдиної системної державної інноваційної політики, здатної адекватно відповісти на зовнішні і внутрішні виклики. На сьогодні показники Європейського інноваційного табло представлені у п'ятьох групах, які відображають різноманітні аспекти інноваційного розвитку [7]:

1. «Русійні сили інновацій» – індикатори, які відображають стан та структуру інноваційного потенціалу.

2. «Створення нових знань» – індикатори, які відображають рівні фінансування НДДКР.

3. «Інновації та підприємництва» – індикатори, які відображають рівні інноваційної активності на підприємствах (фірмах).

4. «Застосування» – індикатори, які відображають зайнятість та комерційну діяльність в інноваційних секторах.

5. «Інтелектуальна власність» – індикатори, які відображають патентну активність.

Показники чітко розподілено на вхідні, які оцінюють ресурси наукової та інноваційної діяльності, та вихідні, що відображають результативність наукових та науково-технічних робіт та інноваційної діяльності.

Набір показників сформовано експертним шляхом на основі ретельного аналізу групи з-понад 50 «показників-кандидатів», тому подальші зміни у системі цілком імовірні, особливо при змінах у складі експертних груп, які беруть участь у проєкті.

Для досягнення рівня розвинутих країн в Україні необхідно: забезпечити оптимальний баланс ринкових і регуляторних впливів держави на інноваційний розвиток, вдосконалення структури економіки за інноваційною моделлю, приведення показника економічної нерівності населення до середньоєвропейського стандарту, відновлення довіри громадян до держави, влади і бізнесу. Виходячи з цього, Стратегія розглядає інноваційну діяльність і необхідні заходи щодо її розвитку з позицій наступних основних пріоритетів [8]:

– адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;

– переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит споживача;

– створення привабливих умов для творців інновацій, стимулювання інноваційної активності підприємництва;

– системний підхід в управлінні інноваційним розвитком, інформатизація суспільства.

Висновок. Інноваційний процес в Україні має отримати сучасний ринковий напрям – від замовника і споживача до виробника і розробника інновації. Тому інноваційна політика має враховувати зазначену зміну в сучасному інноваційному процесі та прискорити її реалізацію в Україні. Проте проблема полягає не тільки в необхідності збільшення інвестицій у науку, а і в забезпеченні більш раціональної структури диверсифікації джерел фінансування наукової діяльності та ефективної віддачі від вкладень у науку.

Таким чином, головними заходами створення ефективної інноваційної системи в Україні виступають:

– стабілізація державних витрат на фундаментальні дослідження за обраними пріоритетами;

– перехід до фінансування науково-технічних розробок переважно за результатами проведення відкритих конкурсів інноваційних проєктів конкурентоспроможної продукції;

– створення єдиної техніко-технологічної бази ресурсів регіонально-галузевих і національних інформаційних систем інноваційної діяльності;

– стимулювання інноваційної діяльності стосовно запровадження механізму інвестиційно-інноваційного податкового кредиту у вигляді відстрочення сплати податку на прибуток на період виконання інвестиційно-інноваційних проєктів, субсидювання проєктів мережі центрів трансферу технологій, технопарків, наукових парків та інших інноваційних структур, які відповідають потребам економіки і можливостями вітчизняного науково-технічного потенціалу;

– проведення науково-технологічної атестації державних наукових і науково-дослідних установ та організацій з метою комплексної оцінки їх інтелектуального капіталу та реформувати систему підготовки й атестації наукових кадрів в наукових установах і вищих навчальних закладах, в яких виконуються наукові дослідження світового рівня.

Результатом реалізації Стратегії має стати кардинальне підвищення ефективності використання людського, виробничого та природного потенціалу, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян України завдяки відновленню керованості державного сектора економіки і посилення регулятивних інструментів у реалізації державної інноваційної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Місце України за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2012–2013 рр. / Український інститут науково-технічної і економічної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=492.
2. Інноваційна активність підприємств України за період 2000–2013 рр. / Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Державний комітет статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Вид-во «Консультант», 2006. – 276 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. комітет статист. України. – К. : ДП «Інформ-вид. центр Держкомстату України», 2014. – 314 с.
5. Малицкий Б.А. Стратегия инновационного развития Украины: от разработки до реальной практики / Б.А. Малицкий // Наука та наукознавство. –2011. – № 2. – С. 6-20.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cstei.lviv.ua/upload/pub/Innov/1245607668_49.doc.
7. Європейське табло інноваційного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
8. Україна 2020 Стратегія національної модернізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.radakmu.org.ua/file/Strategy%202020.doc>.